

Utbildning

En analys från Svensk Subsidiaritet

Björn Kenneth Holmström • april 2026
svensksubsidiaritet.se

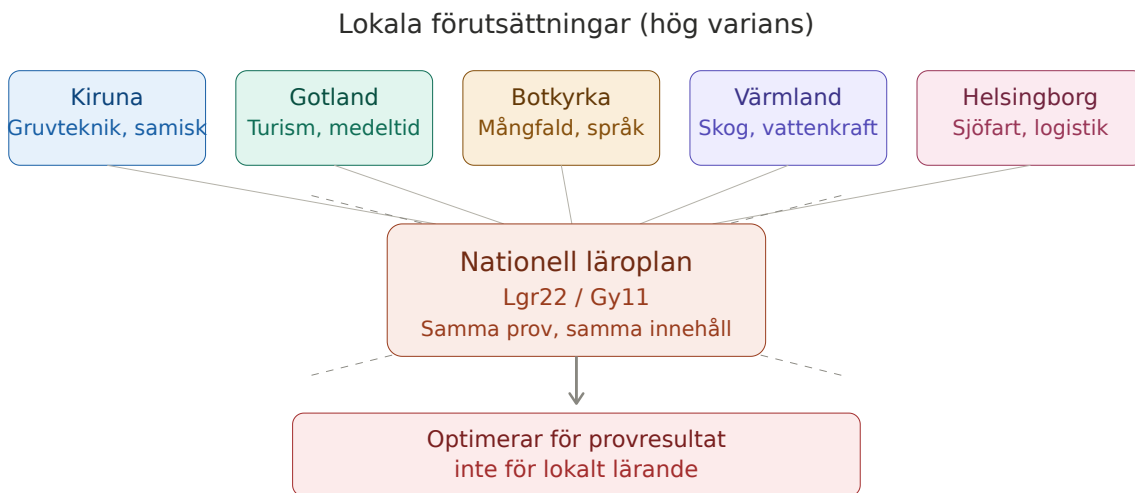
Utbildning: standardiseringsparadoxen

Decentraliseringsillusionen

Sverige har samtidigt ett av Europas mest decentraliserade utbildningssystem (kommunalt huvudmannaskap, skolval, skolpeng) och ett av dess mest centraliserade (nationella prov, standardiserad läroplan, konvergerande resultatmått). Resultatet: elevresultaten sjönk från tio-i-topp globalt till under OECD-genomsnittet efter 2000.

Paradoxen: Nominell decentralisering utan verklig autonomi skapar skenet av valfrihet samtidigt som likriktning framtvings. Systemet optimerar för mätbar standardisering (betyg, provresultat) medan det omätbara men väsentliga (kreativitet, kritiskt tänkande, praktiska färdigheter, samhällsintegration) systematiskt urholkas.

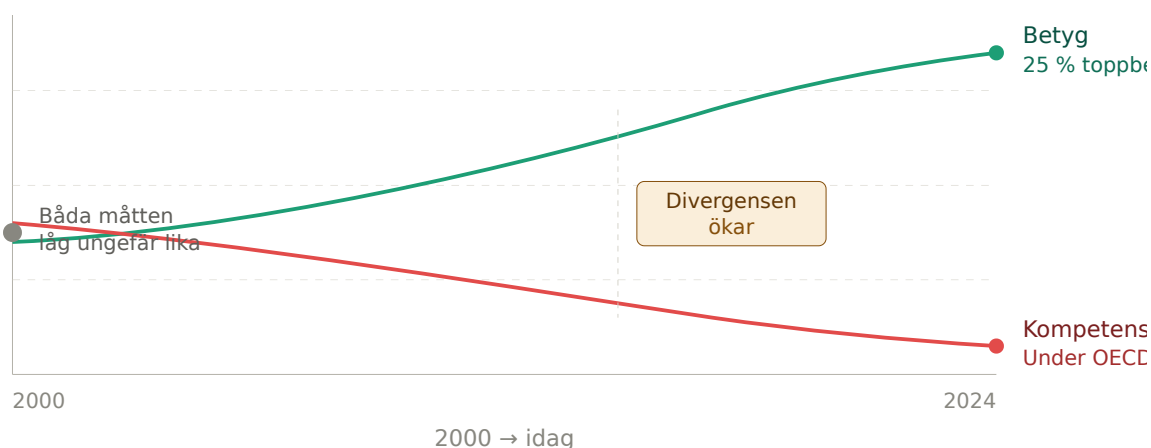
Den cybernetiska analysen: Lärande är i grunden lokalt, kontextuellt och relationellt. En invandrantät förort i Stockholm, en gruvstad i Norrland och ett turistsamhälle på Gotland möter olika ekonomiska realiteter, kulturella kontexter och elevbehov. Ändå skapar nationella prov och en enhetlig läroplan identiskt tryck oavsett kontext. Detta bryter mot Ashbys lag om *erforderlig variation*: standardiserade lösningar kan inte matcha mångfalden i lokala förhållanden.

Ashbys lag: enhetliga lösningar kan inte matcha mångfalden i svenska kommuner
40 % av lärare slutar inom 5 år · sjunkande PISA-resultat

Aktiva systemfel (i korthet)

- **Bedömningsmonokulturen:** 25 % av eleverna får toppbetyg samtidigt som arbetsgivare rapporterar att utexaminerade saknar grundläggande färdigheter. Systemet producerar signaler (betyg) som inte längre korrelerar med substans (kompetens).
- **Läraryflykten:** 40 % av nya lärare lämnar yrket inom fem år. Lärare blir ”efterlevnadsarbetare” som implementerar standardiserade läroplaner snarare än professionella som anpassar sig till elevbehov.
- **Legitimationsmonopolet:** Formella krav på lärarlegitimation skapar barriärer för integration av samhällsexperts. En skicklig hantverkare eller erfaren praktiker får inte undervisa oavsett kunskap.
- **Tidsstrukturens rigiditet:** Skoldagar och läsår följer industriell epoks mönster – tidiga morgnar (trots tonåringars sömnbehov) och långa sommarlov (från jordbrukssamhället).
- **Fångade av digitala plattformar:** Centraliserad EdTech-upphandling skapar leverantörsinlåsning som hindrar lärares kreativitet. Miljoninvesteringar i plattformar som optimerar för administration, inte lärande.

Subsidiaritetsbaserade åtgärder

Här följer fem åtgärdsområden. Varje område har en egen sida med konkreta piloter, budgetar, regeländringar och analys av motstånd.

Åtgärd	Kort beskrivning
→ Läranderingar	Nätverk av kompetensdelande grupper (lärringar) som kopplar samman elever med lokal expertis – hantverkare, entreprenörer, kulturutövare. Omdirigerar befintliga föreningsbidrag.

Åtgärd	Kort beskrivning
→ Kommunal läroplansautonomi	Möjliggör för kommuner att anpassa upp till 50 % av undervisningstiden till lokala behov – gruvteknik i Kiruna, hållbar turism på Gotland, sjöfartslogistik i Helsingborg.
→ Portföljbaserad bedömning	Kompetensportföljer som alternativ till betyg – dokumenterar projektarbete, färdighetsdemonstrationer, kamratgranskning och samhällsbidrag. Samarbete med universitet och arbetsgivare.
→ Lärarkooperativ	Lärare organiserar sig som kooperativ och skriver avtal direkt med familjegrupper. Ökar professionell autonomi och ersättning, minskar byråkrati och administrativ börda.
→ Kompetensbanker	Digital plattform där medborgare erbjuder undervisning baserad på demonstrerad expertis (utan legitimation). Verifiering genom kamratbetyg och rykte.

Implementering: från teori till praktik

Fas 1 (1–3 år) – Tre kommuner (Kiruna, Gotland, Helsingborg) får undantag från 50 % av läroplanskraven för att pilotköra lokalt anpassade metoder. Läranderingar finansieras genom omdirigering av befintliga föreningsbidrag. Plattform för kompetensbanker lanseras.

Fas 2 (3–7 år) – Juridiska strukturer för lärarkooperativ etableras. Universitet pilotkör portföljbaserad antagning vid sidan av betyg. Fritidshem utvecklas till makerspaces och färdighetsverkstäder.

Fas 3 (7–15 år) – Skolor övergår från slutna institutioner till samordningsnav för distribuerat lärande (arbetsplatser, kulturinstitutioner, natur). Åldersindelning ersätts av kompetensbaserad progression.

Förväntat motstånd och svar

Fråga	Svar
”Decentralisering ökar ojämlikheten”	Nuvarande system har redan ojämlikhet. Viktad elevpeng ger mer resurser till utsatta områden.
”Läraryrket motsätter sig kooperativ”	Nuvarande system ger 40 % personalomsättning genom utbrändhet. Kooperativ kan öka autonomi och mening.
”Universitetens antagning kräver betyg”	Tre pilotuniversitet testar portföljbaserad antagning – skapar vägar för erkännande.
”Alla kommuner har inte samma kapacitet”	Mellankommunal samverkan och delade resurser förhindrar kapacitetsluckor.

Den svenska fördelen

Sverige har **friskoleprejudikat** (erfarenhet av alternativa skolformer), **digital infrastruktur** (stödjer plattformar), **folkbildningstradition** (studieförbund och vuxenutbildning), **kommunalt självstyre** (möjliggör piloter) och **högt föräldraengagemang**.

Slutsats: välj mellan standardiserade prov och verkligt lärande

Svensk utbildning demonstrerar en fundamental mismatchning: att tillämpa standardiserad industriell logik på ett i grunden lokalt, kontextuellt lärande. Systemet fungerar exakt som det är designat – det producerar mätbara meriter samtidigt som det misslyckas med att utveckla genuin kompetens.

Valet är enkelt:

- Fortsätt som idag: Fler nationella prov, mer standardisering, ökad lärarflykt, sjunkande resultat, växande klyftor.
- Börja omställningen: Läranderingar, lokal läroplansautonomi, portföljbedömning, lärarkooperativ, kompetensbanker.

Tre saker du kan göra i morgon

Om du är kommunpolitiker: Lägg ett förslag om att ansöka om undantag från läroplanskraven för att pilotköra lokalt anpassad undervisning. Använd texten ovan som underlag.

Om du är lärare eller rektor: Starta en lärandering – bjud in lokala hantverkare, entreprenörer eller pensionerade experter att hålla en workshop för elever. Inget bidrag behövs, bara initiativ.

Om du är förälder: Fråga ditt barns skola: ”Hur mycket av undervisningen är anpassad till vår kommuns lokala näringsliv och kultur?” Börja en dialog.

Denna analys tillämpar cybernetiska principer (Ashbys lag om erforderlig variation) på svensk utbildning. För djupare åtgärder, klicka på länkarna ovan.

Läranderingar

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Sammanfattning: Nätverk av kompetensdelande grupper (kallade lärringar) som kopplar samman elever med expertis i det lokala samhället – hantverkare, entreprenörer, pensionerade ingenjörer, konstnärer, hantverksbönder, kulturutövare. Varje lärring består av 10–20 elever och 3–5 ”kunniga” från samhället. Gruppen träffas 2–4 timmar i veckan, ofta på en arbetsplats, föreningslokal eller i naturen. Målet: att bryta den standardiserade läroplanens monopol genom att tillföra lokal, praktisk och kontextbunden kunskap som skolan idag inte kan erbjuda. Finansieringen sker genom omdirigering av befintliga förenings- och fritidsbidrag (cirka 1 000 kr per barn och år) – inga nya skatter eller stora statsbidrag krävs.

Mekanismen

Idag är skolan en sluten institution. Eleverna tillbringar tusentals timmar i klassrum men möter sällan den kunskap som finns utanför skolans väggar – hur man startar ett företag, lagar en bil, odlar mat, bygger en möbel, leder en förening, bevarar en kulturell tradition. Samtidigt finns en enorm outnyttjad resurs i samhället: yrkeskunniga, erfarna äldre, nyanlända med unika färdigheter, entreprenörer, kulturarbetare.

Åtgärden: En **lärring** är en strukturerad men flexibel grupp där:

- 10–20 elever (oftast från samma skola eller årskurs) anmäler sig frivilligt.
- 3–5 ”kunniga” (community experts) rekryteras från lokalsamhället – en pensionerad byggnadsingenjör, en florist, en speldesigner, en smed, en sjuksköterska.
- Gruppen träffas under en termin (8–12 tillfällen) för att arbeta med ett praktiskt projekt: bygga en fågelholk, starta ett miniföretag, dokumentera bygdehistoria, odla grönsaker, skapa en podcast.
- Varje tillfälle leds av en lärare eller fritidsledare tillsammans med en eller flera av de kunniga.
- Eleverna dokumenterar sitt lärande i en **portfolio** (bilder, reflektioner, färdiga produkter) som kan användas för bedömning i skolan (ersätter viss traditionell undervisning).

Vad lärringen tillför (som skolan saknar):

Behov i dagens skola	Lärringens lösning
Abstinens av praktisk kunskap	Verktyg, material, arbetsmoment – lärande genom att göra

Behov i dagens skola	Lärringens lösning
Brist på lokala förebilder	Unga möter vuxna med verkliga yrken och passioner
Svårt att motivera teoretiska ämnen	Matematik genom snickring, svenska genom podcast, biologi genom odling
Standardiserad läroplan möter inte alla	Lokal kunskap blir en del av undervisningen

Finansieringsmodellen (nyckelinnovationen):

Idag får varje barn i Sverige cirka 1 000 kr per år i olika former av föreningsbidrag, fritidsbidrag, kulturcheckar och kommunala aktivitetsstöd. Pengarna är fragmenterade och används ofta ineffektivt. Förslaget: **Omdirigera 500 kr per barn och år** från dessa potter till en **lärringscheck** som skolan kan använda för att betala de kunniga (arvode 200–500 kr per tillfälle), material, fika och lokalhyra.

Så här ser flödet ut:

1. Kommunen samlar ihop befintliga medel från olika bidrag (föreningsbidrag, kulturcheck, fritidsmedel) till en gemensam **lärringspott**.
2. Skolor ansöker om medel för att starta lärringar (enkel digital ansökan, max 5 minuter).
3. Beviljade lärringar får en check på 5 000–15 000 kr per termin (beroende på antal elever och tillfällen).
4. Skolan använder pengarna till arvoden till de kunniga (300 kr/tim är en bra nivå), material och förfriskningar.
5. Redovisning sker genom portfolion (vad eleverna lärt sig) – inte genom byråkratiska kvitton.

Pilotdesign – 50 lärringar först

Pilotfas 1 (år 1-3): 50 lärringar startas i 10–20 kommuner med varierande profil – storstad, landsbygd, hög andel nyanlända, hög andel äldre. Varje lärring omfattar 15 elever i genomsnitt.

Urvalskriterier:

- Kommunen åtar sig att samla befintliga bidrag till en lärringspott (minst 500 kr per elev i kommunen).
- Skolan utser en **lärringsansvarig** (lärare eller fritidsledare) som rekryterar kunniga och organiserar träffarna.
- Lärringen måste vara gratis för eleverna (ingen avgift) och tillgänglig för alla oavsett socioekonomisk bakgrund.

Exempel på lärringar i piloten:

Plats	Tema	Kunniga	Projekt
Kiruna	Gruvteknik och samisk slöjd	Pensionerad gruvingenjör, samisk duodji-hantverkare	Bygga en modell av gruvan, tillverka ett smycke i tenn
Gotland	Hållbar turism och medeltid	Guide på Visby ringmur, hotellchef, arkeolog	Planera en virtuell rundtur, intervjua turister
Rosengård (Malmö)	Entreprenörskap och matlagning	Krögare med invandrarbakgrund, e-handlare	Starta ett minicafé, laga rätter från olika länder
Värmlands landsbygd	Skog och hantverk	Jägare, slöjdare, snickare	Bygga fågelholkar, tillverka en pall, lära sig klyva ved
Norrköping	Teknik och design	Spelutvecklare, grafisk formgivare, programmerare	Skapa ett enkelt datorspel, designa en logotyp

Utvärdering:

- Antal elever som deltar (mål: 750 första året, 2 000 år 3)
- Elevernars motivation och närvaro (jämfört med ordinarie undervisning)
- Inläringseffekt: mätning av specifika färdigheter (t.ex. matematik genom byggprojekt) jämfört med kontrollgrupp
- Lärarnas upplevelse av arbetsbelastning och meningsfullhet
- Förändring i samarbetet mellan skola och lokalsamhälle

Budget och finansiering

Post	Belopp (per lärring 15 elever, 10 träffar)	Totalt 50 lärringar
Arvode till kunniga (3 pers × 10 tr × 300 kr)	9 000 kr	450 000 kr
Material (trä, verktyg, mat, utskrifter)	3 000 kr	150 000 kr
Fika, lokalhyra (vid behov)	2 000 kr	100 000 kr
Lärringsansvarigs tid (10 timmar planering)	5 000 kr (övertid/komp)	250 000 kr
Totalt per lärring	19 000 kr	950 000 kr

Finansiering: 950 000 kr för 750 elever = cirka 1 270 kr per elev. Detta ligger i linje med dagens förenings- och fritidsbidrag (ca 1 000–1 500 kr per barn). Genom att omdirigera befintliga medel (ingen ny skatt) kan

piloten finansieras helt inom kommunernas nuvarande budgetar. För staten: en mindre omfördelning inom Skolverkets och kulturskolemedel kan täcka nationell samordning.

Regeländringar som krävs

1. **Ändring i skollagen (2010:800)** – lägg till en paragraf: *”Skolan får, som komplement till den ordinarie undervisningen, anordna läranderingar där elever under ledning av lärare och externa kunskapsbärare utför praktiska projekt. Läranderingen kan ersätta upp till 20 % av undervisningstiden i ett ämne om målen i läroplanen uppnås.”*
2. **Förordning om föreningsbidrag** – kommuner ges rätt att slå samman olika bidragsposter till en läringspott utan att bryta mot öronmärkningsregler.
3. **Sekretesslagens undantag** – de kunniga behöver inte genomgå formell lärarlegitimation, men ska kunna visa utdrag ur belastningsregistret (för att skydda eleverna). Detta regleras i en enkel förordning.

Förväntat motstånd och svar

”Det här är att lägga över undervisning på amatörer – lärare är utbildade av en anledning.”

Svar: Läranderingen är ett komplement, inte en ersättning. Läraren är alltid närvarande och ansvarar för att koppla projektet till läroplanens mål. De kunniga bidrar med sin unika expertis – precis som skolan idag bjuder in gästföreläsare. Skillnaden är att det blir strukturerat och återkommande.

”Fackförbunden kommer att protestera – det här hotar lärares jobb.”

Svar: Tvärtom. Lärarna får en mer varierad arbetsdag och kan fokusera på det de är bra på: att planera, leda och bedöma lärande. De kunniga avlastar genom att stå för den praktiska handledningen. Flera lärarfack har uttryckt frustration över bristen på praktiska inslag – lärringen är en lösning, inte ett hot.

”Kommunerna har inte resurser att samordna detta.”

Svar: Modellen bygger på omfördelning, inte nypengar. Och piloten är liten – 50 lärringar kräver minimal administration. En person på 25 % kan samordna en hel kommun. Erfarenheter från kommuner som redan testat liknande (t.ex. ”Skola näringsliv”) visar att det fungerar.

”Hur garanterar man att eleverna lär sig rätt saker?”

Svar: Läraren ansvarar för att koppla projektet till läroplanen. Portfolion dokumenterar vad som lärts. Och om lärringen inte fungerar – då avslutar man efter terminen. Inget tvång. Risken är minimal jämfört med potentialen: ökad motivation, djupare lärande, starkare band mellan skola och samhälle.

”Finns det svenska exempel?”

Svar: Ja, flera. ”Skola näringsliv” (Sveriges kommuner och regioner) kopplar skolor med lokala företag, men är oftast enstaka dagar. ”Lärande i arbetslivet” (GY11) har praktik, men sällan med strukturerade kunskapsöverföringar. ”Hela Sverige ska leva” driver bygdegårdsprojekt med skolor. Lärringen samlar dessa goda idéer i en enkel, skalbar modell.

Svenska exempel att bygga på

- **Lärlingssystemet (yrkesprogram)** – finns redan, men för teoretiska program saknas motsvarighet. Lärringen är en lättviktsversion.
- **Skapande skola** – statligt bidrag för kultur i skolan, men ofta enstaka besök. Lärringen är återkommande och integrerad.
- **Fritidshemmens makerspaces** – vissa fritidshem har verkstäder, men sällan kopplade till ämnesundervisning. Lärringen kan integreras.
- **Norska ”Den kulturelle skolesekken”** – liknande modell där konstnärer och hantverkare arbetar med skolor över tid. Sverige kan kopiera och bredda till alla typer av kunskapsbärare.

Vad du kan göra i morgon

Om du är lärare eller rektor: Ring till en pensionerad yrkesperson i din närhet – en snickare, en trädgårdsmästare, en företagare – och fråga: ”Kan du komma och hålla en workshop för min klass en gång i veckan under en månad?” Börja i liten skala.

Om du är kommunpolitiker: Lägg ett förslag om att avsätta 100 000 kr till en pilot med 5 lärringar i er kommun. Använd texten ovan som underlag. Visa att pengarna kan tas från befintliga föreningsbidrag.

Om du är yrkesperson (pensionär, hantverkare, konstnär, ingenjör): Kontakta din lokala skola. Berätta vad du kan lära ut. Erbjud dig att vara ”kunnig” i en lärring. Även några timmar i månaden gör stor skillnad.

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Kommunal läroplansautonomi

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Sammanfattning: Möjliggör för kommuner att anpassa upp till 50 % av undervisningstiden till lokala behov, samtidigt som nationella standarder för grundläggande kompetenser (läsa, skriva, räkna) bibehålls. Varje kommun utvecklar en **lokal läroplansprofil** som speglar det lokala näringslivet, kulturella särdrag, geografiska förutsättningar och elevsammansättning. Exempel: Kiruna kan fokusera på gruvteknik och samisk kultur, Gotland på hållbar turism och medeltidshistoria, Helsingborg på sjöfartslogistik och internationell handel. Målet: ersätta dagens enhetslösning med en flexibel struktur som följer Ashbys lag – lokal variation kräver lokal anpassning.

Mekanismen

Idag är den svenska läroplanen (Lgr22, Gy11) nationellt enhetlig. En skola i Kiruna och en skola i Malmö förväntas täcka samma innehåll, i samma ordning, med samma timplan. Undantag finns (t.ex. modersmålsundervisning, lokala tillägg), men de är marginella (max 10–15 % av tiden). Detta trots att elevernas framtida arbetsmarknad, kulturella referensramar och samhällsutmaningar ser helt olika ut.

Åtgärden: Inför **kommunala läroplansprofiler** där:

- Riksdagen fastställer en **nationell kärna** (50 % av undervisningstiden) som omfattar grundläggande kompetenser: svenska, matematik, engelska, samhällskunskap, naturorientering på basnivå.
- Kommunerna utformar en **lokal profil** (30 % av tiden) som speglar lokala behov. Exempel på innehåll: lokalt näringsliv, kulturarv, språk, entreprenörskap, miljö, teknik.
- Skolorna (eller enskilda lärare) får ytterligare **individuell flexibilitet** (20 % av tiden) för att anpassa till elevernas intressen och behov (t.ex. fördjupning, projektarbete, praktik).

Vad den lokala profilen kan innehålla (konkreta exempel):

Kommun	Näringslivsprofil	Kulturprofil	Geografisk profil
Kiruna	Gruvteknik, fjällsäkerhet, fjärrstyrning av maskiner	Samisk duodji, jojk, renskötsel, tornedalska	Arktisk ekologi, permafrost, rymdforskning (Esrangle)

Kommun	Näringslivsprofil	Kulturprofil	Geografisk profil
Gotland	Hållbar turism, evenemangsplanering, besöksnäring	Medeltidsveckan, gotländska kyrkor, kalkstenshantverk	Östersjöekologi, kustnära odling, vindkraft
Helsingborg	Sjöfartslogistik, internationell handel, hamnverksamhet	Öresundsregionen, gränsöverskridande samarbete	Marin biologi, stadsutveckling i Öresund
Värmland	Skogsbruk, pappersmassa, förnybar energi	Berättartradition (Selma Lagerlöf), värmländsk dialekt	Skogsekologi, vattenkraft, vildrenar
Botkyrka	Socialt entreprenörskap, mångfaldsföretagande	Språkbud (arabiska, somaliska, spanska), förortskultur	Urbant jordbruk, återbruk, miljöteknik

Hur det fungerar i praktiken:

1. Kommunfullmäktige tillsätter en **läroplansberedning** med lärare, rektorer, näringslivsföreträdare, kulturskapare, elever och föräldrar.
2. Beredningen tar fram ett förslag till lokal profil (mål, innehåll, timfördelning) inom ramen för den nationella kärnan.
3. Skolverket kvalitetssäkrar att profilen inte bryter mot nationella minimikrav (t.ex. att man inte tar bort svenska eller matematik).
4. Skolinspektionen följer upp att profilen implementeras och att eleverna når kunskapsmålen.
5. Efter 4 år utvärderas profilen nationellt – framgångsrika profiler kan spridas, misslyckade avvecklas.

Den cybernetiska poängen: Dagens enhetliga läroplan bryter mot Ashbys lag – den har för låg variation för att matcha Sveriges olika kommuner. Kommunal profilering ökar variationen (högre ”variety”) och därmed systemets förmåga att anpassa sig till lokal kontext.

Pilotdesign – 5 kommuner först

Pilotfas 1 (år 1-5): Fem kommuner som representerar olika Sverige får undantag från 50 % av läroplanskraven för att utveckla och testa lokala profiler.

Föreslagna pilotkommuner (enligt exempel ovan):

1. **Kiruna** – glesbygd, samisk kultur, gruvnäring, rymdteknik
2. **Gotland** – ö-samhälle, turism, medeltidshistoria, kustekologi
3. **Helsingborg** – storstad, logistik, internationell handel, Öresund
4. **Värmland** – skogsbygd, pappersindustri, berättartradition
5. **Botkyrka** – mångfald, förort, socialt entreprenörskap, urbant jordbruk

Process för varje pilotkommun:

- År 1: Kommunen bildar läroplansberedning och tar fram förslag till lokal profil.
- År 2: Skolverket godkänner profilen (justeringar kan krävas). Förberedelser i skolorna (lärarutbildning, material).
- År 3–4: Genomförande i alla skolor i kommunen (eller ett urval skolor). Datainsamling (elevresultat, motivation, lärarupplevelse).
- År 5: Utvärdering och rapport. Beslut om fortsättning eller nationell uppskalning.

Utvärderingskriterier:

- Nationella provresultat i kärnämnen (svenska, matematik, engelska) – får inte försämrats jämfört med kontrollkommuner.
- Elevernas motivation och närvaro (mäts med enkäter, färre ogiltiga frånvaro).
- Övergång till arbete eller högre studier (andel som har jobb eller studier inom 6 månader efter gymnasiet).
- Arbetsgivarnas nöjdhet (enkät till lokala företag om nyanställdas kompetens).
- Lärarnas upplevelse av autonomi och arbetsglädje (skattningsskala).

Budget och finansiering

Post	Belopp (per pilotkommun)	Totalt 5 kommuner
Läroplansberedning (20 personer × 10 möten × arvode 2 000 kr)	400 000 kr	2 000 000 kr
Lärarutbildning (2 dagar × 500 lärare × 1 500 kr/dag)	1 500 000 kr	7 500 000 kr
Framtagning av lokala läromedel (digitala, öppna)	500 000 kr	2 500 000 kr
Utvärdering (forskare, datainsamling, rapport)	800 000 kr	4 000 000 kr
Administration och samordning	300 000 kr	1 500 000 kr
Totalt per kommun	3 500 000 kr	17 500 000 kr

Finansiering: 17,5 miljoner kronor över 5 år = 3,5 miljoner per år. Detta är mindre än 0,01 % av skolbudgeten (ca 300 miljarder kr/år). Pengarna kan tas från Skolverkets utvecklingsmedel eller statsbidraget för likvärdig skola. Samhällsekonomiskt: om piloterna leder till bättre matchning mellan utbildning och arbetsmarknad (lägre arbetslöshet, högre produktivitet) är insatsen självfinansierad många gånger om.

Regeländringar som krävs

1. **Ändring i skollagen (2010:800)** – lägg till en ny paragraf: *”Regeringen får efter ansökan medge en kommun undantag från föreskrifterna om läroplanens timplan för att pröva en lokal läroplansprofil. Undantaget får omfatta högst 50 % av undervisningstiden. Nationella kunskapskrav i svenska, matematik och engelska ska alltid uppfyllas.”*
2. **Ändring i gymnasieförordningen (2010:2039)** – motsvarande undantag för gymnasieskolans programstruktur.
3. **Förordning om nationell kärna** – regeringen fastställer vilka ämnen och kunskapskrav som alltid måste ingå (minimivå). Resterande tid är flexibel.
4. **Skolverkets föreskrifter** – anpassas så att kommunala profiler kan godkännas i en enkel, transparent process (max 6 månaders handläggning).

Förväntat motstånd och svar

”Det här hotar likvärdigheten – elever i olika kommuner får olika kunskaper.”

Svar: Likvärdighet handlar inte om identiskt innehåll, utan om lika möjligheter. En elev i Kiruna har idag sämre möjligheter att lära sig gruvteknik eller samisk kultur än en elev i Stockholm – trots att dessa kunskaper är högst relevanta för Kirunas arbetsmarknad. Nationella kärnan garanterar grundläggande kompetenser. Lokala profilen ger faktisk likvärdighet – möjlighet att lära sig det som är relevant i sin kontext.

”Skolverket kommer att säga nej – de är konservativa.”

Svar: Därför krävs politisk styrning. Regeringen kan ge Skolverket i uppdrag att utarbeta en process för kommunala profiler. Och piloterna är frivilliga – ingen tvingas. När Skolverket ser att resultaten inte försämras (tvärtom, motivationen ökar) kommer motståndet att minska. Erfarenheter från finska motsvarigheter (lokala läroplaner sedan 2004) visar att centrala myndigheter kan anpassa sig.

”Lärarna har redan för mycket att göra – att utveckla lokala profiler blir en ny administrativ börda.”

Svar: Läroplansprofilen tas fram av en beredning med avsatt tid (inte oavlönat kvällsarbete). Kommunen kan anställa en läroplansstrateg. Och när profilen väl är framtagen, minskar den administrativa bördan för lärare – de slipper anpassa en Stockholmscentrerad läroplan till lokala förhållanden. Det är merarbete initialt, men långsiktig avlastning.

”Vad händer om en kommun gör en dålig profil – eleverna blir lidande?”

Svar: Piloten har tydliga kvalitetskrav och utvärdering. Om en profil inte fungerar (försämrade resultat i kärnämnen, låg måluppfyllelse) återkallas undantaget. Risken är liten – kommunerna har incitament att göra ett bra jobb. Och dagens enhetslösning är redan dålig för många kommuner – status quo är inte riskfritt.

”Finns det internationella exempel?”

Svar: Ja, flera. **Finland** har nationella läroplansgrunder (som vår nationella kärna) och kommunala läroplaner som specificerar lokala prioriteringar – fungerat sedan 2004. **Norge** har liknande modell. **Kanada** (provinserna) har stor lokal variation. Sverige är ovanligt centraliserat jämfört med nordiska grannar. Vi ligger efter – dags att ta efter.

Svenska exempel att bygga på

- **Lokala arbetsplaner** (fanns före 1994) – kommuner hade tidigare större frihet. Återinför i modern tappning.
- **Modersmålsundervisning** – redan idag ett exempel på lokal anpassning (kommunen bestämmer vilka språk som erbjuds). Skalmodellen finns.
- **Nationella minoritetsspråk** – skolor i samiska förvaltningsområden har redan utökat uppdrag. Kan utvidgas till andra lokala profiler.
- **Finska kommunala läroplaner** – varje finsk kommun har sin egen läroplan inom ramen för nationella grunder. Sverige kan kopiera organisationen.

Vad du kan göra i morgon

Om du är kommunpolitiker: Lägg ett förslag om att kommunen ska ansöka om pilotstatus för lokal läroplansprofil. Samla bred politisk uppslutning (alla partier vinner på lokal anpassning). Använd texten ovan som underlag.

Om du är lärare eller rektor: Starta en diskussion på din skola: ”Vad skulle vi göra annorlunda om vi fick bestämma 50 % av tiden?” Samla idéer. Skicka dem till din kommunstyrelse.

Om du är näringslivs- eller kulturföreträdare: Kontakta kommunen och erbjud dig att delta i en läroplansberedning. Berätta vilka kompetenser som efterfrågas i er bransch. Gör er röst hörd.

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Portföljbaserad bedömning

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Sammanfattning: Kompetensportföljer som alternativ eller komplement till traditionella betyg. Eleverna dokumenterar projektarbeten, färdighetsdemonstrationer, kamratgranskningar och samhällsbidrag i en digital portfolio. Bedömningen görs av lärare tillsammans med externa granskare (från arbetsliv eller högre utbildning) och fokuserar på faktisk förmåga, inte på provresultat. Målet: mäta det som betyder något – kreativitet, problemlösning, samarbete, praktisk visdom – som dagens standardiserade betyg missar. Tre universitet piloterar portfolio som grund för antagning vid sidan av meritvärde.

Mekanismen

Idag baseras nästan all bedömning i svensk skola på skriftliga prov och inlämningsuppgifter som rättas av läraren. Betyget är en sammanvägning av dessa resultat. Systemet optimerar för förmågan att skriva prov under tidspress – inte för förmågan att lösa verkliga problem, samarbeta i team, eller skapa något av värde.

Åtgärden: Inför **portföljbaserad bedömning** som en likvärdig väg till betyg och antagning:

- Varje elev bygger en **digital portfolio** under hela skoltiden (från årskurs 7 till gymnasieexamen).
- Portfolion innehåller:
 - *Projektarbeten*: dokumentation av längre uppgifter (t.ex. att starta ett miniföretag, bygga en modell, genomföra en undersökning).
 - *Färdighetsdemonstrationer*: videoklipp, bilder, ljudinspelningar där eleven visar en praktisk färdighet (t.ex. att hålla en muntlig presentation, lösa en teknisk uppgift, laga en måltid).
 - *Kamratgranskningar*: skriftliga omdömen från andra elever om samarbetsförmåga och bidrag till grupparbeten.
 - *Samhällsbidrag*: dokumentation av engagemang i föreningar, ideellt arbete, praktik, entreprenörskap.
 - *Självreflektioner*: eleverna skriver regelbundet om sitt eget lärande, sina styrkor och utvecklingsområden.
- Bedömningen görs av:
 - **Läraren** (60 % av vikten) – bedömer ämneskunskaper och progression.
 - **Externa granskare** (30 %) – representanter från arbetsliv eller högre utbildning som bedömer relevans och kvalitet.
 - **Kamrater** (10 %) – bedömer samarbete och gruppdynamik (anonymiserat).

- Portfolion kompletteras med **nationella prov** i kärnämnen (för att säkerställa likvärdighet och kalibrering), men provresultatet är bara en faktor bland flera.

Vad portfolion mäter som betyg missar:

Dimension	Betyg	Portfolio
Kreativitet	Svårt att mäta	Dokumenteras genom projekt och originella lösningar
Problemlösning i verkligheten	Abstrakt	Visas genom praktiska demonstrationer
Samarbetsförmåga	Osynlig	Kamratgranskningar och gruppdokumentation
Uthållighet	Inte alls	Långa projekt visar förmåga att fullfölja
Kommunikationsförmåga	Skriftlig (prov)	Muntlig, visuell, skriftlig i olika sammanhang
Etiskt omdöme	Inte alls	Reflektioner över egna och andras handlingar

Pilotdesign – 10 skolor och 3 universitet först

Pilotfas 1 (år 1-4): 10 grund- och gymnasieskolor (varierande storlek, geografi, socioekonomi) testar portföljbaserad bedömning i stället för eller vid sidan av betyg. Tre universitet (t.ex. Uppsala, Lund, Umeå) åtar sig att pröva portföljer som underlag för antagning till minst 5 utbildningsprogram.

Urvalskriterier för skolor:

- Skolan har en digital infrastruktur (datorer, plattform) som möjliggör portfolioarbete.
- Lärarna är intresserade och får utbildning (40 timmar) i portföljbaserad bedömning.
- Skolan åtar sig att följa pilotens riktlinjer och delta i utvärdering.

Organisationsmodell:

- Varje skola utser en **portföljkoordinator** (0,2 tjänst) som ansvarar för implementering, tekniskt stöd och kalibrering mellan lärare.
- Lärarna i piloten får halverad undervisningstid för att hinna med bedömning och handledning (portföljer är mer tidskrävande än provrättning, men ger bättre underlag).
- En **extern granskarpool** etableras i samarbete med Svenskt Näringsliv, fackförbund och universitet. Granskarna får 40 timmars utbildning och arvode per bedömning.
- En **digital plattform** (öppen källkod) utvecklas för att lagra, dela och bedöma portföljer. Plattformen stöder videouppladdning, kamratgranskning och extern åtkomst.

Antagningsprocessen på universitet:

- Sökande som vill använda portfolio i stället för (eller komplettera) betyg ansöker som vanligt via antagning.se.
- Portfolion bedöms av två oberoende granskare (från ämnesrelevanta institutioner eller arbetsliv) enligt en transparent matris.
- Betyg från nationella prov används som kalibrering (för att undvika att portföljer från ”lätta” skolor gynnas orättvist).
- Efter piloten utvärderas om portföljbaserade studenter klarar studierna lika bra eller bättre än betygsantagna.

Utvärdering:

- Jämför elever i pilotskolor med matchade kontrollskolor (traditionella betyg).
- Effektmått: motivation (enkätskala), närvaro, genomströmning, övergång till arbete/studier.
- Universiteten mäter: bortfall efter första terminen, studieresultat, upplevd förberedelse.
- Kostnadsjämförelse: portföljbedömning vs traditionella prov och betyg (lärtid, administration).

Budget och finansiering

Post	Belopp (10 skolor + 3 universitet)
Plattform (utveckling, drift, support)	2 000 000 kr (engång)
Lärarytbildning (40 tim × 100 lärare × 500 kr/tim)	2 000 000 kr (engång)
Portföljkoordinatorer (10 × 0,2 tjänst × 500 000 kr/år)	1 000 000 kr/år
Nedsatt undervisningstid (100 lärare × 10 tim/vecka × 35 veckor × 400 kr/tim)	14 000 000 kr/år
Extern granskarpool (arvode per bedömning, uppskattningsvis 1 000 elever × 2 granskare × 1 000 kr)	2 000 000 kr/år
Utvärdering (forskare, datainsamling)	1 500 000 kr/år
Totalt första året	22,5 Mkr
Årlig drift efter uppskalning	18,5 Mkr (exkl engång)

Finansiering: 22,5 miljoner kronor är en mycket liten andel av skolbudgeten (300 miljarder). Medlen kan tas från Skolverkets utvecklingsmedel och statsbidrag för digitalisering. Universitetens kostnader för antagning (ungefär 50 000 kr per utbildningsprogram) kan rymmas inom deras ordinarie budgetar.

Regeländringar som krävs

1. **Ändring i skolförordningen (2011:185)** – lägg till en paragraf: *”Bedömning av elevens kunskaper får, utöver prov och betyg, ske genom portföljbaserad bedömning enligt föreskrifter från Skolverket. Portföljen kan utgöra underlag för att sätta betyg i ett eller flera ämnen.”*
2. **Ändring i högskoleförordningen (1993:100)** – lägg till: *”Högskola får vid antagning till grundläggande utbildning utöver betyg och högskoleprov även använda kompetensportföljer som bedömningsunderlag. Regeringen får medge undantag för pilotverksamhet.”*
3. **Skolverkets allmänna råd** – nytt avsnitt om portföljbedömning med riktlinjer för kalibrering, extern granskning och kvalitetssäkring.
4. **GDPR-anpassning** – portföljer innehåller personuppgifter (bild, video). Krävs samtycke från elev/vårdnadshavare samt tekniska lösningar för lagring och radering. Enkla mallar framtas.

Förväntat motstånd och svar

”Portföljer är subjektiva – betyg är objektiva.”

Svar: Betyg är långt ifrån objektiva. Forskning visar stor variation mellan lärare och skolor (samma prestation kan få olika betyg). Portföljen minskar subjektivitet genom extern granskning, kamratbedömning och tydliga matriser. Den är mer rättssäker än dagens system.

”Det blir för mycket arbete för lärarna.”

Svar: Portföljbedömning kräver mer tid per elev, men färre prov och mindre rättning. I piloten får lärarna nedsatt undervisningstid (10 tim/vecka) för att kompensera. Om portföljen leder till djupare lärande och högre motivation kan den vara värd investeringen. Alternativet är dagens system med 40 % lärarflykt – det är ohållbart.

”Universitet kommer inte att acceptera portföljer – de vill ha siffror.”

Svar: Universitets antagning är reglerad i högskoleförordningen, som idag endast tillåter betyg, högskoleprov och i vissa fall arbetsprov eller intervjuer. För att portföljer ska kunna användas krävs en lagändring eller ett regeringsbeslut om pilotundantag. Pilotens syfte är just att skapa det underlag som krävs för att övertyga regering och universitet att portföljer fungerar. Forskning från andra länder (t.ex. USA, Kanada) visar att portföljer kan predicera studieframgång lika bra eller bättre än betyg – men svensk evidens saknas i dagsläget.

”Elever från resurssvaga hem gynnas inte – de har inte råd med coacher som bygger snygga portföljer.”

Svar: Portföljen byggs inom skoltid, med skolans digitala verktyg och lärarhandledning. Externa coacher är inte tillåtna. Granskarna är tränade att se igenom ”polerade ytor” och bedöma faktisk kunskap. Tvärtom kan portföljen gynna elever som inte är bra på prov men har andra styrkor – ofta från resurssvaga hem.

”Finns det internationella exempel?”

Svar: Ja. **USA** har ”portfolio-based assessment” i många skolor och distrikt (t.ex. New York Performance Standards Consortium). **Kanada** (British Columbia) använder portföljer som del av examen. **Storbritannien** har ”coursework” som liknar portfölj, men ofta mindre omfattande. **Finland** testar portföljer i vissa skolor. Sverige kan bli bäst i klassen.

Svenska exempel att bygga på

- **Gymnasiearbetet** – redan en form av portfolio, men bara för ett ämne och ofta svagt integrerat. Skalmodellen finns.
- **Digitala elevportföljer** (t.ex. Schoolsoft, Google Classroom) – många skolor använder redan digitala verktyg för att samla elevarbeten. Vår modell utnyttjar befintlig infrastruktur.
- **Högskoleprovet** – ett komplement till betyg. Portföljen blir ett tredje ben.
- **Norska ”eksamen med mappvärdering”** – Norge har mappbedömning i flera ämnen. Sverige kan kopiera och förbättra.

Vad du kan göra i morgon

Om du är lärare eller rektor: Testa i liten skala – be eleverna skapa en enkel portfolio (t.ex. i Google Drive) för ett projekt. Låt dem inkludera kamratrespons och självreflektion. Använd portfolion som underlag för betyg i stället för ett prov. Utvärdera hur det kändes.

Om du är universitetslärare eller studierektor: Kontakta ditt institutionsstyrelse och föreslå en pilot med portfolioantagning till ett program med hög söktryck. Samarbeta med en gymnasieskola. Visa att det går.

Om du är elev eller förälder: Fråga din skola: ”Kan vi använda portfolio i stället för några prov? Jag skulle vilja visa vad jag kan på andra sätt.” Ju fler som frågar, desto svårare att ignorera.

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Lärarkooperativ

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Sammanfattning: Lärare organiserar sig som kooperativa företag snarare än som kommunalanställda. Kooperativet tecknar avtal direkt med en grupp vårdnadshavare (minst 50 familjer) eller med en kommun för att driva en skola eller en del av en skolas verksamhet. Lärarna äger och styr kooperativet tillsammans (en medlem, en röst), delar på överskottet och har full kontroll över pedagogik, scheman och arbetsfördelning. Målet: öka lärarnas professionella autonomi, förbättra ersättningen (genom att kapita administrativa mellanled), och minska lärarflykten. Modellen bygger på befintlig lagstiftning om friskolor (skollagen kap 24) men anpassas för att gynna lärarägda kooperativ framför kommersiella bolag.

Mekanismen

Idag är de allra flesta lärare anställda av kommuner (eller i några fall av friskolekoncerner). Löner, arbetstider, scheman och pedagogiska metoder styrs av centrala avtal och politiska beslut. Lärare har lite inflytande över sin egen arbetssituation – trots att de är högutbildade professionella. Resultatet: 40 % slutar inom fem år.

Åtgärden: Inför **lärarkooperativ** som en ny juridisk och organisatorisk form för att driva skolverksamhet.

- **Hur ett kooperativ bildas:** Minst 5 legitimerade lärare går samman och bildar en ekonomisk förening (kooperativ) enligt lag (1987:667) om ekonomiska föreningar.
- **Hur det finansieras:** Kooperativet tecknar avtal med en kommun (eller direkt med vårdnadshavare) om att bedriva undervisning för en viss elevgrupp. Skolpengen (ca 70 000–120 000 kr per elev och år) går direkt till kooperativet.
- **Hur lönerna sätts:** Lärarna är delägare och anställda i kooperativet. De beslutar gemensamt om lönenivåer (ofta högre än kommunala lärare, eftersom man kapar mellanhänder och administrativ overhead). Överskottet återinvesteras i verksamheten eller delas ut som bonus.
- **Hur kvaliteten säkras:** Kooperativet måste följa samma läroplan, samma skollag och samma inspektion som alla andra skolor. Vårdnadshavare kan välja bort kooperativet om de är missnöjda (skolvalet finns kvar).
- **Skillnad mot befintliga friskolor:** Idag drivs de flesta friskolor av bolag med vinstsyfte (ofta ägda av riskkapitalbolag). Lärarkooperativ är **icke-vinstmaximerande** – eventuellt överskott går till lärarna eller tillbaka till verksamheten, inte till externa ägare.

Fördelar jämfört med kommunal anställning:

Aspekt	Kommunal skola	Lärarkooperativ
Beslut om pedagogik	Politiker, tjänstepersoner, rektor	Lärarna själva i demokratisk process
Arbetsbelastning	Ofta hög, styrd uppifrån	Flexibel, kan anpassas efter uppdrag
Administrativ börda	Dokumentation för kommunen	Dokumentation för egen verksamhet (kan effektiviseras)
Lön	Fastställd i centralt avtal	Kooperativet bestämmer (kan vara högre)
Ägarskap	Inget	Gemensamt ägande, del av överskott

Praktiskt exempel: En grupp på 8 lärare i en mellanstor stad bildar ett kooperativ. De tecknar avtal med kommunen om att ta över ansvaret för en befintlig skola (F–6) med 120 elever. Skolpengen är 90 000 kr per elev → total omsättning 10,8 Mkr. Lärarna budgeterar löner ($8 \times 550\,000\text{ kr} = 4,4\text{ Mkr}$), lokaler (2,5 Mkr), material (1 Mkr), administration (1 Mkr). Kvar blir 1,9 Mkr som kan användas till fortbildning, extra resurser eller återbäring till medlemmarna. Varje lärare får därmed motsvarande en lön på cirka 700 000 kr – en rejäl höjning från kommunal lön (ca 450 000 kr). Samtidigt minskar den administrativa bördan eftersom man slipper rapportera till en kommunal förvaltning.

Pilotdesign – 5 kooperativ först

Pilotfas 1 (år 1-3): Fem lärarkooperativ startas i olika delar av landet (olika skolformer och storlekar). Staten eller en stiftelse erbjuder **startlån** (1–2 Mkr per kooperativ) samt rådgivning under första året.

Föreslagna piloter:

Plats	Typ	Antal lärare	Antal elever	Särskild profil
Göteborg	Grundskola F–6	12	180	Reggio Emilia-pedagogik
Umeå	Högstadiet 7–9	8	120	Natur och teknikprofil
Landskrona	Grundskola F–9	15	240	Tvåspråkighet (svenska/arabiska)
Falun	Gymnasiesärskola	6	40	Praktisk yrkesträning
Stockholm	Förskola	5	60	Utomhuspedagogik (i skog)

Steg för att bilda ett kooperativ i piloten:

1. **Intresseanmälan:** Minst 5 legitimerade lärare skickar en intresseanmälan till en nationell **stödorganisation för lärarkooperativ** (t.ex. Kooperativa institutet eller en ny stiftelse).
2. **Affärsplan:** Gruppen tar fram en enkel affärsplan: budget, lokaler, upptagningsområde, pedagogisk profil.
3. **Finansiering:** Stödorganisationen beviljar ett startlån (räntefritt första 2 åren) på 1–2 Mkr för att täcka initiala kostnader (konsulthjälp, juridik, marknadsföring).
4. **Avtal med kommun:** Gruppen förhandlar med en eller flera kommuner om att ta emot skolpeng för en viss elevgrupp. Kommunen kan inte neka om kooperativet uppfyller lagens krav (skolvalet gäller).
5. **Registrering:** Kooperativet registreras hos Bolagsverket och Skolinspektionen (som friskola). Särskild undantagsregel för piloten: lägre kapitalkrav (100 000 kr i stället för 200 000 kr).
6. **Start:** Verksamheten drar igång efter sommarlovet.

Utvärdering:

- Lärarnas arbetstillfredsställelse (skattningsskala) och kvarvarande i yrket efter 2 år.
- Lärarnas löner jämfört med kommunala lärare i samma region.
- Elevernas kunskapsresultat (nationella prov, betyg) jämfört med kontrollskolor (matchade).
- Föräldrarnas nöjdhet (SKR:s brukarundersökning).
- Kooperativets ekonomi: överlever det, går det med vinst/underskott?

Budget och finansiering

Post	Belopp (för 5 kooperativ)
Startlån (räntefritt, 1,5 Mkr i snitt × 5)	7,5 Mkr (återbetalas)
Stödorganisation (rådgivning, utbildning, juridik)	2 Mkr/år
Utvärdering (forskning)	1,5 Mkr/år
Totalt första året	11 Mkr (7,5 lån + 3,5 kostnader)

Finansiering: Startlånen kan komma från statsbudgeten (Utbildningsdepartementet) eller från en fond (t.ex. Tillväxtverket, Europeiska regionala utvecklingsfonden). Kostnaderna för stöd och utvärdering är låga (3,5 Mkr/år) jämfört med de potentiella besparingarna om lärarflykten minskar (en enda lärare som stannar extra år sparar samhället 1–2 Mkr i rekryterings- och introduktionskostnader).

Regeländringar som krävs

1. **Ändring i skollagen (2010:800) kap 24 om fristående skolor** – lägg till en paragraf: *”Fristående skolor som drivs som ekonomiska föreningar där majoriteten av medlemmarna är legitimerade lärare verksamma i skolan ska ges företräde vid prövning av etablering. Regeringen får medge undantag från kravet på eget kapital för sådana kooperativ under en pilotperiod om minst tre år.”*
2. **Ändring i lag (1987:667) om ekonomiska föreningar** – inget hinder, men förtydliga att lärares anställning och medlemskap kan kombineras.
3. **Förordning om startlån** – regeringen bemyndigar en myndighet (t.ex. Skolverket) att bevilja räntefria startlån till lärarkooperativ i piloten.
4. **Avtal mellan kooperativ och kommun** – SKR (Sveriges Kommuner och Regioner) tar fram en standardmall för avtal som reglerar skolpeng, lokaler, elevansvar och kvalitetsuppföljning.

Förväntat motstånd och svar

”Kommunerna kommer att säga nej – de vill inte tappa kontroll över skolorna.”

Svar: Skolvalet ger redan idag föräldrar rätt att välja friskola. Kommunen kan inte neka en friskola som uppfyller lagens krav. Tvärtom: lärarkooperativ kan vara attraktiva för kommunen eftersom de ofta är mer kostnadseffektiva (mindre administration) och har lägre personalomsättning. Kommunen kan också ingå avtal om att kooperativet driver en kommunal skola på entreprenad – då behåller kommunen ägandet men lägger ut driften.

”Lärarygget kommer att motsätta sig – kooperativ hotar kollektivavtalen.”

Svar: Kooperativets lärare kan ändå vara anslutna till facket (Lärarygget eller Lärares Riksförbund). Kooperativet kan teckna kollektivavtal med facket. Erfarenheter från andra branscher (t.ex. vårdkooperativ, konsultkooperativ) visar att facket kan anpassa sig. Dessutom: facket är bekymrade över lärarygget. Kooperativ är ett möjligt svar på den krisen.

”Det blir en elitverksamhet – bara duktiga lärare på attraktiva skolor kan starta kooperativ.”

Svar: Risken finns. Därför är piloten liten och utvärderas noggrant. Man kan också rikta stöd till kooperativ i utsatta områden (högre skolpeng, extra startkapital). Målet är inte att ersätta alla kommunala skolor med kooperativ, utan att skapa ett mångfaldigt system där kooperativ är ett alternativ bland flera.

”Lärarna vill inte vara företagare – de vill undervisa.”

Svar: I ett kooperativ kan lärarna delegera administration och ekonomi till en anställd föreståndare (som inte behöver vara lärare). Kooperativet kan också gå samman med andra kooperativ för att dela på gemensamma funktioner (lönehantering, städning, IT). Många lärare lockas av möjligheten att påverka sin arbetssituation och dela på överskottet. För de som inte vill – då är kommunal anställning fortfarande ett alternativ.

”Finns det svenska exempel?”

Svar: Ja, flera småskaliga. **Montessoriskolor** drivs ofta som ideella föreningar, ibland med lärare i styrelsen. **Föräldrakooperativ** (förskolor) finns i många kommuner, där föräldrar anställer lärare. Men rent lärarägda kooperativ i grundskolan är ovanliga. Närmast är ”**Vittra**” som startades som ett lärarkooperativ på 1990-talet men senare blev ett aktieföretag. Piloten kan återuppväcka idén. Internationellt finns ”**teacher cooperatives**” i USA (t.ex. Milwaukee), Spanien (Escuela Sadako) och Finland. Sverige ligger efter.

Svenska exempel att bygga på

- **Föräldrakooperativ (förskolor)** – finns sedan 1970-talet, regleras i skollagen. Modellen för samverkan mellan medlemmar finns.
- **Personalägda företag (t.ex. konsultkooperativ)** – inom IT, arkitektur, journalistik finns kooperativ där medarbetarna äger och styr. Erfarenheterna är goda (högre produktivitet, lägre sjukfrånvaro).
- **Vård- och omsorgskooperativ** – t.ex. Vardaga startade som kooperativ. Äldreomsorgskooperativ finns i flera kommuner. Skolverket kan ta efter strukturen.
- **Norska ”lærersamarbeid**” – Norge har flera skolor som drivs som samarbetsprojekt mellan lärare, utan kommersiella ägare. Sverige kan besöka och lära.

Vad du kan göra i morgon

Om du är lärare i en grupp på minst 5 kollegor: Samtala om idén. Skriv en gemensam intresseanmälan till er kommun och till SKR. Be om ett möte för att diskutera möjligheten att starta ett kooperativ. Använd texten ovan som underlag.

Om du är kommunpolitiker eller tjänsteperson: Ta fram en policy för hur kommunen kan stödja lärarkooperativ (t.ex. genom att upplåta lokaler till självkostnad, erbjuda rådgivning, vara en konstruktiv avtalspart). Lyft frågan i kommunstyrelsen.

Om du är fackligt förtroendevald: Undersök hur ert förbund förhåller sig till kooperativ. Finns det hinder i centrala avtal? Kan man teckna kollektivavtal med ett kooperativ? Var en brobyggare, inte en stoppkloss.

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Kompetensbanker

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Sammanfattning: En digital plattform (öppen källkod) där medborgare kan erbjuda undervisning baserad på demonstrerad expertis snarare än formella meriter. En pensionerad ingenjör kan hålla en workshop i fysik, en florist kan lära ut blomsterarrangemang, en nyanländ med jordbrukserfarenhet kan visa hur man odlar i lokalt klimat. Verifiering sker genom kamratbetyg, rykte och enkel bakgrundskoll (belastningsregister). Kommuner, skolor, föreningar och enskilda kan boka kompetensbärarna mot en mindre ersättning. Målet: bryta legitimationsmonopolet och tillföra den lokala, praktiska kunskap som den standardiserade skolan missar – till en låg kostnad.

Mekanismen

Idag är det i princip omöjligt för en person utan lärarlegitimation att undervisa i skolan, även om personen besitter unik expertis. En skicklig guldsmed, en erfaren byggnadsingenjör, en kunnig svampkännare – alla har kunskap som elever skulle ha stor nytta av, men formella krav hindrar dem från att dela med sig. Samtidigt kämpar skolan med motivation, relevans och kopplingen till arbetslivet.

Åtgärden: En **kompetensbank** är en digital plattform där:

- **Kompetensbärare** (medborgare över 18 år) skapar en profil med sina kunskaper och erfarenheter. Inga formella betyg krävs – man kan visa upp portfölj, arbetsprover, eller videopresentation.
- **Verifiering** sker genom:
 - *Kamratbetyg*: tidigare deltagare betygsätter kompetensbäraren (1–5 stjärnor) efter avslutad aktivitet.
 - *Bakgrundskontroll*: utdrag ur belastningsregistret krävs för att arbeta med barn (precis som för idrottstränare, fältassistenter etc.).
 - *Testperiod*: nya kompetensbärare kan hålla en första workshop gratis eller till reducerat pris för att bygga rykte.
- **Uppdragsgivare** (kommuner, skolor, fritidsgårdar, bibliotek, föreningar, föräldragrupper) kan söka bland profiler och boka kompetensbärare för enstaka tillfällen (2–4 timmar) eller längre kurser (6–8 tillfällen).
- **Ersättning**: Kompetensbäraren får ett arvode (t.ex. 300–500 kr/timme). Plattformen tar en mindre provision (10 %) för att täcka drift och marknadsföring.

- **Koppling till skolan:** Lärare kan boka in kompetensbärare som en del av undervisningen – t.ex. en florist som lär ut biologi genom blommor, en snickare som lär ut matematik genom vinklar och mätning. Aktiviteterna dokumenteras i elevens portfolio.

Vad kompetensbanken löser:

Problem idag	Kompetensbankens lösning
Legitimationsmonopolet hindrar expertis från att nå skolan	Undervisning utan legitimation är tillåten som gästinsats
Skolan saknar koppling till lokalt arbetsliv	Kompetensbärare kommer från verkliga yrken
Praktisk kunskap värderas lågt i läroplanen	Eleverna möter hantverk, odling, teknik i verkligheten
Nyanlända med spetskompetens kan inte använda den	Kompetensbanken skapar en väg in i yrkeslivet (extrainkomst, nätverk)
Resurssvaga områden har färre studiebesök och gäster	Digital plattform gör kompetens tillgänglig för alla kommuner

Exempel på kompetensbärare:

Kompetens	Bakgrund	Möjlig lektion/workshop
Matematik i byggbranschen	Pensionerad byggnadsingenjör	Beräkna virkesåtgång, vinklar, volymer – på en verklig byggarbetsplats
Mykologi (svampar)	Före detta svampinspektör	Artbestämning, ekologi, matlagning med svamp
Textilt hantverk	Syrisk invandrarkvinna med traditionell broderikonst	Sy en egen tavla, lära sig olika stygn, kulturell bakgrund
Programmering	Sjävlärd spelutvecklare	Bygga ett enkelt spel i Scratch, gästföreläsning om yrkesvägen
Trädgårdsskötsel	Biodynamisk odlare	Sådd, jordmån, växtföljd – i skolans odlingslotter

Pilotdesign – 5 regioner först

Pilotfas 1 (år 1-3): Fem regioner eller större kommuner utvecklar en lokal kompetensbank (eller delar en gemensam plattform). Piloterna väljs för att representera olika delar av Sverige (stad, landsbygd, norr, söder,

hög andel nyanlända).

Möjliga pilotplatser:

1. **Stockholms stad** – storstadsmix, många yrkeskunniga, testa skalning
2. **Jämtland (region)** – glesbygd, behov av att aktivera äldre och nyanländas kompetens
3. **Botkyrka kommun** – hög andel utrikesfödda, många med outnyttjad yrkeserfarenhet
4. **Västra Götalandsregionen** (Landsbygdsnätverket) – fokus på hantverk och småföretagare
5. **Norrbottnen** – gruv- och industrikompetens, samisk kunskap

Organisationsmodell:

- Regionen eller kommunen finansierar utvecklingen av en enkel plattform (öppen källkod, kan återanvändas av andra).
- En **kompetensmäklare** (0,5–1 tjänst) ansvarar för att rekrytera och kvalitetssäkra kompetensbärare, samt marknadsföra plattformen mot skolor och föreningar.
- Plattformen använder befintlig digital infrastruktur: BankID för inloggning, Swish för utbetalningar, kamratbetygssystem som liknar Uber eller Airbnb.
- Ersättning till kompetensbärare: 400 kr/timme (genomsnitt). Plattformen tar 40 kr/timme (10 %) för drift och marknadsföring.

Kvalitetssäkring:

- Kompetensbäraren måste visa utdrag ur belastningsregistret (för att arbeta med barn).
- Skolan eller uppdragsgivaren betygsätter kompetensbäraren efter avslutat uppdrag (1–5 stjärnor, kommentarer). Lågt betyg leder till avstängning.
- Första uppdraget kan vara kostnadsfritt för skolan (subventionerat av pilotbudgeten) för att testa och bygga rykte.
- Försäkring: kompetensbärare omfattas av kommunens/regionens ansvarsförsäkring under uppdraget (regleras i avtal).

Utvärdering:

- Antal aktiva kompetensbärare och antal bokningar per månad.
- Användarnöjdhet (skolor, lärare, kompetensbärare) mätt i betyg (mål: >4,5 av 5).
- Förändring i elevernas motivation (lärarenkät) kopplat till ämnen som fått besök från kompetensbanken.
- Andelen kompetensbärare med utländsk bakgrund eller utan formell högskoleutbildning (mål: >50 % för att visa att man nått utanför traditionella nätverk).
- Kostnad per lektionstimme jämfört med en ordinarie lärares timkostnad (ca 800–1 000 kr). Mål: under 500 kr inklusive plattformsavgift.

Budget och finansiering

Post	Belopp (per pilotregion, år 1)	Totalt 5 regioner
Plattformsutveckling (öppen källkod, delad)	500 000 kr (engång, delad)	500 000 kr
Plattformsdrift (server, support, uppdatering)	100 000 kr/år	500 000 kr/år
Kompetensmäklare (1 tjänst × 600 000 kr)	600 000 kr/år	3 000 000 kr/år
Marknadsföring (informationsinsatser mot skolor, föreningar)	200 000 kr/år	1 000 000 kr/år
Subvention av första uppdrag (500 bokningar à 400 kr)	200 000 kr/år	1 000 000 kr/år
Utvärdering	200 000 kr/år	1 000 000 kr/år
Totalt första året	1,8 Mkr per region	9 Mkr (exkl plattformsutveckling)
Årlig drift efter uppskalning	1,3 Mkr per region	6,5 Mkr

Finansiering: 9 miljoner kronor första året är en mycket liten investering i förhållande till skolbudgeten (300 miljarder) och kan tas från regionala utvecklingsmedel (EU-fonder, Tillväxtverket) eller statsbidrag för kompetensförsörjning. Om kompetensbanken i varje region förmedlar 5 000 timmar undervisning per år (till 400 kr/timme) är det 2 Mkr i arvoden till kompetensbärare – en direkt insats i lokal ekonomi.

Regeländringar som krävs

- Förtydligande i skollagen (2010:800)** – inget förbud mot att ta in externa gästlärare utan legitimation, men ett förtydligande kan underlätta: *”Skolan får anlita externa kunskapsbärare för att komplettera den ordinarie undervisningen. Dessa behöver inte ha lärarlegitimation, men ska kunna visa utdrag ur belastningsregistret om de arbetar med barn.”* (Detta är redan möjligt idag, men många rektorer är osäkra.)
- Sekretess och GDPR** – plattformen måste följa dataskyddsförordningen. Enkel användarpolicy (samtycke från kompetensbärare och uppdragsgivare). Inga känsliga personuppgifter lagras.

3. **Förordning om statsbidrag** – Skolverket eller Tillväxtverket får i uppdrag att fördela medel för uppstart av kompetensbanker i regioner (enligt pilotmodellen).
4. **Skatteverket** – arvode till kompetensbärare (under 10 000 kr per år) kan betalas ut utan skatteavdrag om det är en mindre bisyssla (liknande regler som för idrottstränare). Förenkla för att minska administration.

Förväntat motstånd och svar

”Det här underminerar lärarprofessionen – vem som helst kan kalla sig kompetensbärare.”

Svar: Kompetensbanken ersätter inte läraren. Läraren är kvar i klassrummet, planerar lektionen, och integrerar kompetensbärarens inslag i den ordinarie undervisningen. Kompetensbäraren är en gäst, precis som en författare som besöker skolan eller en ingenjör som håller en föreläsning. Skillnaden är att kompetensbanken gör det enkelt för lärare att hitta och boka relevanta gäster.

”Facket kommer att protestera – risk för dumpning av lärarlöner.”

Svar: Kompetensbärarens arvode (400 kr/timme) är lägre än en lärares timkostnad (800–1 000 kr), men kompetensbäraren har inget ansvar för planering, betygssättning, uppföljning eller klassrumsskötsel. Det är en specialiserad tilläggsinsats, inte en ersättning. Flera lärare uttrycker tvärtom frustration över att de måste vara experter på allt – kompetensbanken avlastar.

”Kvaliteten kan bli dålig – ingen garanti att kompetensbärare kan lära ut.”

Svar: Kamratbetyg och bakgrundskontroll är enklare former av kvalitetssäkring. Skolan kan också begära att kompetensbäraren håller en provlektion (subventionerad). I värsta fall blir en lektion mindre lyckad – det är en liten risk jämfört med potentialen. Och systemet självregleras: kompetensbärare med låga betyg får inga nya uppdrag.

”Kommuner och skolor kommer inte att använda plattformen – det är enklare att boka studiebesök som vanligt.”

Svar: Dagens system för att boka gästföreläsare är ad hoc – man ringer någon man känner eller googlar. Kompetensbanken erbjuder ett enhetligt gränssnitt, betygssystem och enkel fakturering. För skolor som saknar lokala nätverk (t.ex. i utsatta områden) är det en livlina. Piloten får visa om efterfrågan finns.

”Finns det svenska exempel?”

Svar: Ja, flera liknande initiativ på experimentstadiet. ”**Stadsbibliotekets makerspace**” i Malmö bokar in lokala hantverkare för workshops. ”**Byggt teknik i skolan**” (Sveriges Byggindustrier) förmedlar byggarbetare till skolor, men är inte digital plattform. ”**Skillshift**” (privat aktör) matchar yrkespersoner med skolor, men är liten. Närmast internationellt är ”**Teach for America**” (men det är lärarutbildning) och ”**Outschool**” (USA, digitala kurser). Kompetensbanken är en svensk, öppen och decentraliserad modell.

Svenska exempel att bygga på

- **Föreningslivets idrottstränare** – varje helg leder tusentals ideella tränare barn och unga i fotboll, handboll etc. utan lärarlegitimation. Fungerar utmärkt. Samma princip kan tillämpas på kunskapsämnen.
- **Pensionärsorganisationer** (SPF, PRO) – många pensionärer har unik yrkeserfarenhet och tid att dela med sig. Kompetensbanken kan samarbeta med dem.
- **Studieförbunden** (ABF, NBV, Sensus) – har lång erfarenhet av att organisera cirkelverksamhet med lekmän som ledare. Modellen finns.
- **Norska ”Kompetansebanken**” (Vox, nu Kompetanse Norge) – liknande koncept för vuxenutbildning, men inte integrerat med skolan. Sverige kan inspireras.

Vad du kan göra i morgon

Om du är rektor eller lärare: Gör en inventering – vilka lokala yrkespersoner, pensionärer, hantverkare eller nyanlända skulle kunna bidra i undervisningen? Ring upp en och fråga: ”Kan du komma och prata om ditt jobb?” Inget behov av digital plattform – börja analogt.

Om du är region- eller kommunpolitiker: Avsätt en mindre summa (200 000 kr) för att anställa en kompetensmäklare på prov. Be hen kartlägga outnyttjad kompetens i regionen och matcha med skolor. Utvärdera efter ett år.

Om du är pensionär eller yrkesperson: Gå med i ett studieförbund eller kontakta din lokala skola direkt. Berätta vad du kan lära ut. Erbjud dig att hålla en workshop. Du behöver ingen plattform – bara viljan att dela med dig.

[← Tillbaka till huvudartikeln](#)

Denna analys är en del av Svensk Subsidiaritetets arbete för ett mer distribuerat och resilient Sverige.

svensksubsidiaritet.se